घटक एक समावेशक शिक्षणाची संकल्पना आणि स्वरूप

अ. शिक्षणाची संकल्पना आणि अर्थ

ब. समावेशित शिक्षणाची तत्व आणि फायदे

क. समावेशक शिक्षणासाठी असलेल्या योजना धोरणे आणि राष्ट्रीय कायदे

ड. शासकीय योजना आणि तरतुदी

इ. विविध प्रकारची विशेष बालके

उद्‌दिष्टे

समावेशित शिक्षणाची संकल्पना आणि अर्थ समजावून सांगणे

समावेशित शिक्षणाची तत्वे आणि फायदे स्पष्ट करणे

समावेशित शिक्षणासाठी असणारी कायदे आणि राष्ट्रीय योजना विद्‌यार्थ्यांना शोधण्यास मदत करणे

विशेष बालकांचे प्रकार समजून घेण्यास मदत करणे

अ. समावेशित शिक्षणाची संकल्पना

1. समावेशक शिक्षण ही अशी प्रक्रिया आहे ज्यात शिक्षणापासून वंचित होता कमी करण्यासाठी अध्ययनातील संस्कृती आणि समुदायांचा सहभाग वाढवून सर्व अध्ययनार्थीच्या विभिन्न गरजा जाणणे व त्यावर कृती करणे.

2. अंतर आणि अडथळ्यांमुळे जी असुरक्षित आहेत अशी बालके युवक व प्रौढ यांच्या अध्ययन गरजा शोधून जाणून घेणे असा हा विकासात्मक उपक्रम म्हणजे सर्वसमावेशकता

3. सर्वसमावेशक शिक्षण म्हणजे समाजातील सर्व बालकांसाठी जाणीवपूर्वक शाळेची रचना ज्या शाळेत सर्व प्रकारच्या शिक्षणाची सोय होऊ शकेल विशेष गरजा असलेल्या मुलांच्या शिक्षणासाठी सुविधा उपलब्ध करून देऊन त्यांना सामान्य बालकां बरोबर शिक्षणाची संधी उपलब्ध करून देणे होय.

4.सर्व बालकांचे त्यांच्या शारीरिक बौद्‌धिक सामाजिक , भावनिक भाषिक, किंवा अन्य स्थिती लक्षात न घेता समावेशन करणे म्हणजे आवश्यक शिक्षण यात अक्षमता प्रतिभाशाली रस्त्यावरील बालकामगार

दूरवरच्या प्रदेशातील आणि भटके लोक भाषिक वांशिक किंवा सांस्कृतिक अल्पसंख्यांक आणि अन्य वंचित बालके यांचा समावेश

5.समावेशक शिक्षण म्हणजे शाळेच्या सर्व पाजू मध्ये अभिनय क्षमता असलेल्या बालकांचा पूर्णपणे समावेश ज्यात अन्य बालकांना पायाभूत सुविधा व आनंद वाटेल ज्यात सर्व बालकांच्या गरजांना नियमित शाळेत वर्गखोलीत खरोखर स्वीकारली जाणे आणि त्यांच्या भिन्नतेचा बोलबाला व महत्त्व जाणणे.

6.युनिसेफच्या सहकार्याने एन सी इ आर टी मी 1987 मध्ये एक प्रकल्प केला जो नियमित शाळेत 1997 मध्ये प्रत्यक्षात एकात्म शिक्षणाच्या रुपाने विद्यार्थ्यांच्या एकात्मिकरणात कार्य रूपात आला.

7. जन्माला येणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला शिक्षण मिळवण्याचा स्वतःतील क्षमतांचा विकास साधण्याचा आनंदी आत्मनिर्भर ती जीवन जगण्याचा आणि समाजाचा एक घटक म्हणून नैसर्गिक हक्क आहे सर्व मुलामुलींना शिक्षण मिळावे म्हणून सध्या सर्व शिक्षण मोहीम राबवली जात आहे 6 ते 14 वयोगटातील प्रत्येक मुला मुलींना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणून प्रत्यक्ष जीवन व्यवहारात उपयोगी पडेल असे दर्जेदार शिक्षण देणे या मोहिमेचे उद्दिष्ट होय

ब. सर्वसमावेशक शिक्षणाची तत्वे आणि फायदे

तत्वे

- मुलांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात सामील करून घेणे.
- समावेशित शिक्षणामधील बालकांच्या समायोजन आतील उपयुक्तता जाणणे.
- शिक्षणातील शासनाची भूमिका समजून देणे.
- प्रत्येक बालकाला त्याच्या क्षमतेनुसार अध्ययनाची संधी देणे.
- सवलतींचा लाभ मिळवून देण्यासाठी समावेशक शिक्षण

फायदे

- अपंगत्व असणाऱ्या पालकांना त्यांच्या घराजवळील शाळेत शिक्षणाची सुविधा उपलब्ध होते.
- बालकांना अपंगत्व नुसार शैक्षणिक साहित्याची उपलब्धता
- विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना शासकीय योजना व सवलतींचा लाभ वैयक्तिक गरजेनुसार मार्गदर्शन प्रत्येक बालकाला त्याच्या क्षमतेनुसार अध्ययनाची संधी
- सामान्य मुलांच्या बरोबर मित्रत्वाचे संबंध निर्माण होतात
- विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांच्या अक्षमतेची तीव्रता तपासता येते.

सर्वसमावेशक शिक्षणाची उद्दिष्टे

- ❖ शिक्षणाचा अर्थ समजणे.
- ❖ सर्वसमावेशक शिक्षणात शाळेच्या स्वरूप समजले.
- ❖ विशिष्ट गरजा समजून घेणे.
- ❖ दुर्बल आणि अपंग यातील फरक समजावून सांगणे.
- ❖ या गटासाठी असलेली सध्याची माहिती समजून आवश्यक त्या सुविधा पुरवणे.
- ❖ सध्याच्या शिक्षण पद्धतीतील बदलाची माहिती घेऊन ती प्रत्यक्षात आणणे.
- ❖ सध्याच्या शिक्षणाची कार्यवाही समजून विशेष गरजा असलेल्या बालकांना शिक्षण प्रवाहात आणणे

सर्व समावेशक शिक्षणाची वैशिष्ट्ये

शाळा सर्व प्रकारच्या मुलांना शिक्षण देते सर्व प्रकारच्या मुलांना शिकण्याच्या सुविधा शाळेकडे असतात त्यांच्या क्षमतेनुसार शिक्षणाची उद्दिष्टे वेगवेगळी असतात शिक्षक मुलांकडे वैयक्तिक लक्ष देऊन त्याची प्रगती करतात असले तरी उपक्रमांमध्ये सर्वांना सहभागी करून घेतले जाते शाळेतील शिक्षकांना प्रशिक्षण दिले जाते तसेच त्यांच्या जोडीला विशेष शिक्षक असतात मुलांच्या क्षमतेनुसार त्यांच्या शिक्षणाची उद्दिष्टे वेगळी असतात सर्व प्रकारच्या पदांसाठी त्यांच्या शिक्षणात उपयोगी ठरतील अशा साधनांचा लाभ अपंगांना मिळतो.

क. समावेशक शिक्षणासाठी राष्ट्रीय कायदे व धोरणे

अक्षम मुलांची एकात्मिक शिक्षण योजना 1974

समाज कल्याण मंत्रालय निर्मित योजना

हा कार्यक्रम विद्यार्थ्यांना पुस्तके गणवेश दळणवळण विशेष साधने व साहित्य घेण्यासाठी आर्थिक मदत 50 टक्के युनिसेफ आणि 50 टक्के

राज्य शासनाचे अनुदान हा कार्यक्रम सौम्य ते तीव्र अक्षमता असणाऱ्यांसाठी तीव्र अतितीव्र अक्षमता असणाऱ्यांसाठी नाही.

1986 चे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण

सामान्य शिक्षकांना आपल्या सेवापूर्व प्रशिक्षणामध्ये विशेष शिक्षणाचे प्रशिक्षण द्यावे असे नमूद करण्यात आले

या योजनेच्या मध्ये एकदा का मुलांना जीवन कौशल्य शिकवले की त्यांना मुख्य प्रवाहात आणणे या योजनेअंतर्गत औपचारिक शिक्षण व व्यावसायिक शिक्षणापर्यंत पोहोचवण्याची सोय केली

PDA - PEOPLE WITH DISABILITY ACT

यामध्ये अंध , कुष्ठरोग बरे झालेले, मूकबधिर, चलन शक्ती नसलेला आणि मानसिक आजारी

PDA नुसार अक्षम मुलांना 18 वर्षापर्यंत मोफत आणि योग्य वातावरणात शिक्षणाचा अधिकार आहे

PDA नुसार दळणवळण सुविधा , मोफत पुस्तक पुरवठा, स्कॉलरशीप मंजुरी, अभ्यासक्रमाची पुनर्बांधणी, शिक्षण प्रणालीचे नूतनीकरण केले पाहिजे या कायद्याने अशा मुलांच्या शिक्षणासाठी प्रशिक्षकांना प्रशिक्षण कार्यक्रम सांगितले आहे

भारत सरकार शिक्षण विभाग आणि जागतिक बँक यांच्या एकत्रित प्रयोग

या योजनेद्वारे मध्ये तीन राज्यांच्या 23 जिल्ह्यांमध्ये सहा लाख विद्यार्थ्यांना शिक्षित करून मुख्य प्रवाहात आणले आहे.

सर्व शिक्षा अभियान 2002

ज्यामध्ये सहा ते चौदा वयोगटातील मुलांना सक्तीचे व मोफत शिक्षण देण्यात आले एस एस ए सर्व शिक्षा अभियान योजना अक्षम विशेष नसून अक्षम समावेशक आहे.

ज्या ठिकाणी शाळा नाहीत त्या ठिकाणी शाळा निर्मिती तसेच अस्तित्वात असलेल्या शाळांमध्ये शालेय सुविधा पुरवठा साधनसामग्री वाढवणे इत्यादी राज्यांमध्ये वर्ग बांधनी स्वच्छतागृहे पिण्याचे पाणी निग्रह आणि अनुदान आणि शाळा सुधारणा अनुदान देण्यात यावे

एस एस ए चे तीन भाग

- ❖ बाराशे रुपये अपंग विद्यार्थ्यांना वर्षाला अनुदान
- ❖ या लोकांना प्रमुख प्रवाहात आणू शकतील अशा सोयी-सुविधा प्रत्येक राज्याने स्वतःच्या मुलांच्यासाठी नियोजन करावे
- ❖ अशा विद्यार्थ्यांना इतर मदतीचे सहकार्य

- ❖ कोणत्याही विद्यार्थ्याला ना नकार धोरण

मराठी शिक्षण कायदा सर्वांसाठी शिक्षण कायदा 2010

मध्ये या कायद्याची अंमलबजावणी मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने या कायद्याची बांधणी सामाजिक न्याय प्रमाण दाखवणारा यांच्या मधील काही भाग विद्यार्थ्यांसाठीच्या हक्कासंबंधी सांगण्यात आला यामध्ये खालील गोष्टी नमूद करण्यात आल्या कोणत्याही प्रकारची फी शाळांना घेण्यापासून शाळांना मज्जाव करण्यात आला.

बालक सहा वर्षाचे झाले आणि शाळेत नसेल तर त्या मुलाचे वय त्यावेळी किती असेल त्या इयत्तेत घालावे त्याच्याकडे ज्ञान किती आहे याचा विचार करू नये जर बौद्धिक कमतरता असेल तर त्याच्या पूर्व ज्ञानाचा विचार करा.

बालक जिथे राहत असेल तिथे शाळा नसेल तर त्याच्यासाठी शासनाने शाळा निर्मिती केली पाहिजे राहण्याची व्यवस्था केली पाहिजे थोडक्यात केंद्र व राज्य शासनाने ही जबाबदारी स्वीकारली पाहिजे शिक्षकांना कॉन्ट्रॅक बेसीसवर निवडू नये

त्यांना पूर्ण पगार तसेच कायद्याने इतर फायदे दिले जावेत

अक्षम बालके व तरुण यांचा समावेश करण्यासाठी कृती कार्यक्रम 6 ते 14 वयोगटातील मुलांचा यामध्ये समावेश करण्यात आला अंगणवाडी सेविकांना लवकरात लवकर अशी अक्षम मुले शोधण्यासाठी प्रशिक्षित केले जाईल.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा 2005

समावेशीतता एक नैतिक तत्त्व आहे.

केवळ कार्यक्रम नाही.

अपंगत्व ही एक सामाजिक जबाबदारी आहे. तिचा स्वीकार करावा विशेष शैक्षणिक गरजा असणाऱ्या विद्यार्थ्यांना प्रवेश करण्यासाठी कोणती निवड प्रक्रिया वापरू नये विशेष गरजा असलेल्या मुलांचा शालेय कार्यक्रमाच्या आयोजनात सहभाग घ्यावा.

शिक्षण हक्क कायदा 2009

6 ते 14 वयोगटातील मुलांना मोफत शिक्षण घेण्याचा हक्क प्राप्त झालेला आहे हे सामान्य पालकांसाठी ज्या तरतुदी विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांसाठी लागू आहेत याशिवाय काही विशेष तरतुदी पुढीलप्रमाणे भाग 3 कलम 4 राज्य शासन किंवा स्थानिक प्राधिकरणाने विकलांग बालकांना शाळेत जाता यावे व प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करता यावे यासाठी सुरक्षित परिवहन व्यवस्था करणे

भाग 3 कलम 9 विकलांग बालकांना शाळेमध्ये शिक्षण घेणे शक्य नसेल तर त्यांच्या निवासाच्या ठिकाणी विशेष सुविधांची उपलब्धता करून देणे

भाग पाच कलम 21 विकलांग बालकी ओळखणे व त्याची नाव नोंदणी करणे अध्ययन साहित्य व इतर सुविधा यांची उपलब्धता करणे प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करीत असल्याबाबत खातरजमा करणे

भाग 8 कलम 34 राज्य सल्लागार परिषदेवर सदस्य म्हणून विशेष गरजा असलेल्या मुलांच्या शिक्षणाचे विशेषीकृत ज्ञान व प्रत्यक्ष अनुभव असलेल्या व्यक्तीची नेमणूक करणे शासकीय योजना आणि तरतुदी विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांसाठी शासकीय योजना विविध कर्ज योजना **राष्ट्रीय विकलांग वित्त व विकास निगम योजना**

छोटा उद्योग-व्यापार खरेदी विक्री व्यवसाय यासाठी तीन लाखापर्यंत कर्ज ज्या कारणासाठी कर्ज त्यासाठीच व्हिडिओ विनियोग हा व्यवसाय अपंग व्यक्तीने लावणे बंधनकारक लवकर ठेवलास 15 टक्के नोकरी अपंग असायला हवेत कृषी उद्योगासाठी कर्ज पाच लाखापर्यंत कर्ज शेती उत्पादन सिंचन योजना शेती अवजारे विहीर खोदणे यासाठी कर्ज मिळू शकते वाहन खरेदी कर्ज पाच लाखापर्यंत योजनेअंतर्गत खरेदी

मनोरुग्ण व आत्म रुग्ण अपंगांसाठी स्वयंरोजगार तीन लाखापर्यंत कर्ज राधा निर्मिती फॅब्रिकेशन आणि उत्पादन करणे आवश्यक असून अपंग व्यक्ती त्याची मालक अथवा मुख्य कार्यकारी अधिकारी असली पाहिजे या लघु उद्योगात किमान पंधरा टक्के विकलांग व्यक्तींना रोजगार देणे गरजेचे वैयक्तिक थेट कर्ज योजना अपंग व्यक्तीला कमी भांडवलात छोटासा व्यवसाय करता यावा यासाठी ही योजना कार्यान्वित केली या योजनेअंतर्गत दोन टक्के व्याज दराने वीस हजार पर्यंत कर्ज दिले जाते हे कर्ज व्याजासहित तीन वर्षात परत करावयाचे आहे.

समाज कल्याण विभागाच्या योजना

अपंगांना सल्ला व मार्गदर्शन केंद्र

प्रत्येक जिल्ह्यात अपंग सल्ला व मार्गदर्शन केंद्र दररोज वीस ते पंचवीस अपंगांना मार्गदर्शन अपंग गुणवत्ता पुरस्कार इयत्ता दहावी बारावी मध्ये अंध कर्णबधिर अस्थिव्यंग प्रवर्गातील प्रत्येकी तीन गुणवत्ताधारक आना रुपये 1000 देण्याची योजना

लघु उद्योगासाठी वस्तू रूपाने मदत मोटार रिवाइंडिंग घड्याळे इत्यादी प्रशिक्षण पूर्ण करतात त्यांना त्यांच्या कामात सुलभ करण्यासाठी रुपये एक हजार पर्यंतचे आर्थिक मदत दिली जाते बीज भांडवल योजना स्वतःच्या स्वतःचा व्यवसाय धंदा उद्योग शेतीपुरक उद्योग सुरू करण्यासाठी शासनाकडून रुपये तीस हजार पर्यंत मर्यादेच्या स्वरूपात प्रकल्प खर्चाच्या 20 टक्के अनुदान स्वरूपात देण्यात येते उर्वरित 80 टक्के बँकेकडून कर्ज स्वरूपात उपलब्ध होतो या योजनेअंतर्गत दीड लाखापर्यंत कर्ज मिळू शकते.

अपंग ओळखपत्र अपंगांसाठी विशेष सोयी सवलती कृत्रिम अवयव व साधने पुरविणे तीन चाकी सायकल कर्णबधिरांसाठी श्रवण यंत्र अंध व्यक्तींना चष्मे काठ्या दहावीनंतर शिक्षण घेणाऱ्या इतर साधनासाठी तीन हजार रुपयांपर्यंत अर्थसहाय्य दिले जाते.

दरमहा दीड हजार रुपये उत्पन्न असणाऱ्या शंभर टक्के तर दीड हजार पेक्षा कमी उत्पन्न असणाऱ्या असणाऱ्यांना 50 टक्के अर्थसाहाय्य दिले जाते

प्रवासी भाड्यात सवलत 75 टक्के तर त्याच्यासोबत व्यतीत 50 टक्के

अपंग पुनर्वसन केंद्र अपंग व्यक्तीचा शोध घेऊन त्यांचे ग्रामपंचायत गट व जिल्हास्तरावरील पुनर्वसन केले जाते

अपंगांसाठी अभ्यासक्रमात राखीव जागा वैद्यकीय महाविद्यालय मध्ये शासकीय दोन व अनुदानित आयुर्वेदिक महाविद्यालय मध्ये पाच जागा राखीव शिक्षणशास्त्र पदविका व पदवी 3 टक्के

वसतिगृहात राखीव जागा तीन टक्के माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा साठी सवलत देणे व तीस मिनिटे जादा वेळ रोजगार अल्पदृष्टी एक टक्का कर्णबधिर अस्थिव्यंग मतिमंद एक टक्का

अपंगांच्या उन्नतीसाठी विशेष सवलती विकास योजनेतील तीन टक्के निधी राखीव म्हाडातर्फे 2% वाहनात सोयीस्कर बदल केले तर मोटार करातून सवलत आवश्यक उपकरणे परदेशातून आयात केली तर आयात शुल्क माफ मतिमंद पाल्यांच्या पालकांना व्यवसाय करातून सूट एसटी बस मध्ये अपंगांना राखीव आसने

इ. विशेष मुलांचे विविध प्रकार

बौद्धिक सामाजिक व भावनिक बाबतीत ज्या बालकाची वाढ व विकास सर्वसामान्य पालकांपेक्षा इतक्या भिन्न प्रमाणामध्ये झालेली असते की ज्यामुळे असे वादक नेहमीच शालेय कार्यक्रमात असून जास्तीत जास्त फायदा घेऊ शकत नाही बरोबर त्या बालकाला विशेष वर्ग अध्यापन सेवांची गरज भासते असे पालकमंत्री अपवादात्मक बालक होईल पारंपरिक शिक्षण किंवा नियमित शिक्षणाऐवजी विशिष्ट अध्यापन पद्धती आणि कार्यक्रमाची त्याची क्षमता पात्रता विकसित करण्यासाठी आवश्यक असते प्रत्येक मुलाची अनुवंश आणि परिस्थिती वेगळी कोणत्याही समाजात आणि देशात काही मुलांच्या मध्ये त्याची कमतरता जाणवते तर काही मुलांमध्ये सामान्य मुलांपेक्षा अधिक गुणधर्म थोडक्यात विविध गरजा असलेल्या देणार ती म्हणजे काही ना काही आणि त्यांची कमतरता किंवा विकृती असलेली बालके

1. बौद्धिक मर्यादा असलेले विद्यार्थी

शिक्षण घेण्यास पात्र असे सामान्य विद्यार्थी शिक्षणास पात्र असे मतिमंद विद्यार्थी उच्च दर्जाची बुद्धिमत्ता असलेले प्रज्ञावान विद्यार्थी वर्तन विषयक समस्या असलेले विद्यार्थी भावनिक दृष्ट्या अस्वस्थ असलेले विद्यार्थी सामाजिक दृष्ट्या विषम समायोजित विद्यार्थी बोलण्या संबंधी समस्या असलेले विद्यार्थी ऐकण्यात दोष असलेले विद्यार्थी बहिरे आंशिक दृष्ट्या बहिरे असणारे विद्यार्थी

दृष्टिदोष असणारे विद्यार्थी आंशिक दृष्टी असणारे विद्यार्थी

मज्जातंतू विषयक व संवेदनात्मक शारीरिक दोष असलेली विद्यार्थी विकलांग व मुरलेला शारीरिक आजार असलेले विद्यार्थी

मतिमंद मुले साधारण सामान्य मुलांचा बुद्ध्यांक 90 ते 110 त्यापेक्षा कमी बुद्ध्यांक असलेली मुले मतिमंद होय वैकासिक अवस्थांमध्ये सर्वसामान्य बौद्धिक कार्याची वाढ सरासरीपेक्षा कमी होणे समायोजन क्षमतेत मतिमंदता आढळणे म्हणजे मतिमंदत्व

मतिमंदत्व चे वर्गीकरण अतितीव्र मतिमंद बुद्ध्यांक 20 पेक्षा कमी मानसिक वय जास्तीत जास्त तीन वर्षाच्या मुला एवढे समायोजन क्षमता नसते शारीरिक दोष 0.6 टक्के असते

तीव्र मतिमंदता बुद्ध्यांक 20 ते 49 विशेष शिक्षण पद्धतीचा अवलंब केल्यास स्वतःच्या शरीराची स्वच्छता व दैनंदिन लहान सहान गोष्टी करू शकतात.

व्यवहार ज्ञान नसते थोडे शारीरिक दोष बुद्धीने अस्थिर व चंचल असतात.

त्यांचे शालेय विद्यार्थ्यांचे प्रमाण मध्ये प्रमाण 0.24 असते.

मध्यम मतिमंदता 50 ते 59 विद्या बुद्ध्यांक अक्षर ओळख व थोडेफार संख्याज्ञान ओळखीच्या ठिकाणी एकटे जाऊ शकतात हालचालीवर ताबा असतो शालेय शिक्षणात प्रगती करू शकत नाही त्यांचे शालेय विद्यार्थ्यांमध्ये प्रमाण 2. 26 असते.

सौम्या मतिमंदता 70 ते 85 बुद्ध्यांक शिक्षण आणि स्वावलंबी बनू शकतात व्यवहार कौशल्य शिकू शकतात मानसिक वय सात ते बारा वर्ष त्याचे शालेय विद्यार्थ्यांमध्ये प्रमाण दहा टक्के असते.

श्रवण व वाचा दोष असलेली मुले ही संस्था अशा व्यक्तीसाठी वापरली जातील हे जे श्रवणशक्ती ही नसतात ज्यांना ऐकू येत नसल्यामुळे ती व्यक्ती बोलू शकत नाही त्याची श्रवणेंद्रिय पूर्णतः कार्यक्षम आहेत दोन्ही कानात श्रमशक्तीचा संपूर्ण अभाव आहे अशा व्यक्तींना बधीर म्हणतात

दृष्टी दृष्टी दोष असणारी मुले अंधत्व येण्याची कारणे व जीवनसत्त्वाची कमतरता आजार दुखापतीमुळे दृष्टिदोष संभवतो. अंध बालके आंशिकदृष्ट्या अंध

दृष्टिदोष असलेली मुले ज्ञान बुद्धी भावना आकांक्षा याबाबत सामान्य मुलं सारखीच असतात कौशिक अंधत्व असणारी बालके साधारण सामान्य मुलां बरोबर नियमित शिक्षण घेऊ शकतात.

पूर्ण अंध बालकासाठी विशेष साधने माध्यम आणि शिक्षण पद्धती यांचा वापर आवश्यक असतो.

शैक्षणिक अक्षमता असलेले मुले मेंदूतील सर्वसाधारण कार्यातील सौम्य त्रुटी म्हणजे अध्ययन अक्षमता होय उदाहरणार्थ स्मरणशक्ती हालचालीतील सुसंबद्ध ता आकलनशक्ती आणि ज्या ठिकाणी भाषेची गरज आहे अशा ठिकाणी असलेली त्रुटी या मुलांनी दिलेल्या प्रसंगी काय साधले आणि त्यांच्याकडून त्याप्रसंगी काय अपेक्षित आहे यात तफावत आढळते विशेषतः ही तफावत आणि ठिकाणी दिसून येते उदाहरणार्थ वाचणे लिहिणे गणित व स्थळाविषयी समज अध्ययन अक्षमता ही एक शैक्षणिक संकल्पना आहे बऱ्याच वेळा त्याचे कारण वैद्यकीय शारीरिक अपरिपक्वता किंवा मज्जातंतू ला पोहोचलेली इजा यांच्याशी

एखाद्या अंतरी घटनेमुळे व्यक्तीच्या भाषिक मानसिक व पर्यायाने शैक्षणिक विकासात अडथळा येतो या मुलांच्या मध्ये मर्यादित अवधान कक्षा वर्तनातील चंचलता आढळते.

अस्थिव्यंग विकलांग असलेली मुळे मुले लुळेपांगळे लंगडी कुबड आलेले हात बोट नसलेले व आखूड ठेंगणे इत्यादी सर्वांचा अंतर्भाव शारीरिक अपंग मध्ये हे मुख्यतः अस्थिव्यंगामुळे

मानवाची हाडे व स्नायू शरीरातील पेशी यांच्यात दोष निर्माण होतो त्यासाठी विशेष शिक्षणाची गरज

जन्म 10 किंवा जन्मानंतर सुद्धा येऊ शकते अशा पालकांची बुद्धिमत्ता सामान्य बालकाप्रमाणे सामान्य बालकाप्रमाणे शिक्षण घेऊ शकतात शारीरिक अपंगत्वावर मात करणे हा या बालकांच्या शिक्षणाचा प्रमुख हेतू अशा बालकांमधील न्यूनगंड कमी करून त्यांच्यात विश्वास वाढवण्याचा प्रयत्न करणे हे त्यांच्या शिक्षकांचे प्रमुख कार्य

भावनिक दृष्ट्या सामाजिक दृष्ट्या समस्या असलेली मुले शाळा चुकणारे अपराधी सुधारणा पलीकडे गेलेले कोडके वर्तन विषयक समस्या असलेले अशी सर्व प्रकारची मुले सामाजिक दृष्ट्या विषम समायोजित निराश विकृत एकलकोंडी विधायक कार्य करणारी मुले समाजात समरस होऊ शकत नाही या वर्गवारीत येतात या मुलांच्यावर त्यांना मागे मानसिक सामाजिक कौटुंबिक किंवा जीवरासायनिक कारणे अशा विद्यार्थ्यांना त्यांच्या वर्तनावरून ओळखता येते उदाहरणार्थ आज्ञा पाळणे खोटे बोलणे चोऱ्या करणे शाळेतून पळून जाणे तूच करणे नासधूस करणे असभ्य वर्तन जुगार खेळणे गुन्हेगारी टोळ्यांमध्ये सामील होणे. अशा समस्या असलेली मुले सर्व थरातून ही मुले प्रेमाची भुकेली ंयमाने शस्त्राच्या मध्ये माणसामाणसांमध्ये विश्वासाचे नाते निर्माण झाले

नाहीतर विषम समायोजन उद्भवू शकते या मुलांमध्ये सर्व प्रकारच्या भौतिक पातळीवर घेऊन येतात या मुलांच्या बुद्धी सर्कल लक्षात घेऊन शिक्षण दिले असता त्या मुलांना शिक्षणामध्ये रस वाटू लागतो या मुलांसाठी निरीक्षण गृह एवं बालगृहांची योजना शासनाने केले आहे.

प्रज्ञावान मुले कुशाग्र बुद्धांक 120 वर बौद्धिक पात्रता प्रचंड कार्य शक्ती उत्तम आरोग्य स्वतंत्र विचार हेतू पूर्ण कार्यावरील लिस्ट समर्पण वृत्ती तरल कल्पनाशक्ती अनेक आंतरिक तसेच बाह्य समस्यांना समर्थपणे तोंड देण्याची शक्ती ही वैशिष्ट्ये संगीत कला सर्जनात्मक लेखन नाट्य यांत्रिक कौशल्य नेतृत्व या गोष्टीत प्राविण्य या मुलांचा शोध बुद्धिमापन कसोट्या घेऊन तसेच शालेय इतर कार्यक्रमातील सहभाग इत्यादीमुळे दिसून येतो गतिमंद मुले

बुद्ध्यांक 80 ते 90 तसेच त्यांना प्रतीकात्मक किंवा संकल्पनात्मक आशय शिकवताना तो असे ग्राह्य करण्यासंबंधी धीमी गती दाखवतात वैशिष्ट्ये मर्यादित बोधात्मक क्षमता अध्ययन परिस्थितीशी जुळवून घेऊ शकत नाही गुंतागुंतीच्या मूर्त मानसिक प्रक्रियात कमी संबोध निर्मितीत कमी पडतात.कमी स्मरणशक्ति कल्पना प्रकटीकरण आतील अक्षदा अक्षमता गोंधळे पणा आणि कमी एकाग्रता कारणे कुटुंबातील व्यक्तीची बुद्धिमत्ता भावनिक घटक निकृष्ट वैयक्तिक संबंध शालेय संपादणूक वैयक्तिक घटक शारीरिक क्षमता दृष्टी श्रवण आणि वाचे संबंधी दोष

प्रश्न

- ❖ समावेशित शिक्षणाची संकल्पना आणि अर्थ स्पष्ट करा
- ❖ शिक्षणाचे फायदे आणि तत्वे स्पष्ट करा
- ❖ समावेशित शिक्षणाची योजना कोणते आहेत ते विस्ताराने विशद करा
- ❖ शिक्षणासाठी शासनाच्या विविध योजना आणि तरतुदी स्पष्ट करा
- ❖ विशेष बालकांचे प्रकार विस्ताराने विशद करा

घटक क्र घटक 2

उद्दिष्टे

- विशेष शिक्षणाची गरज व उद्दिष्टे समजून घेणे
- अंध आणि मूकबधिर मुलांचे शिक्षण कशा पद्धतीने सुखकर होऊ शकेल याबाबत चर्चा करणे सर्जनशील मुलांचे शिक्षण समजून घेणे
- शारीरिक दृष्ट्या आणि मानसिक दृष्ट्या अपंग मुलांचे शिक्षण देण्याच्या पद्धती समजून घेणे

ब. समावेशित शिक्षणाची उद्दिष्टे

समान शिक्षणाचा अर्थ समजणे समावेशक शिक्षणाच्या शाळेचे स्वरूप समजावून देणे ही संकल्पना समजून घेणे दुर्बल आणि अपंग यातील फरक समजून घेणे या गटासाठी असलेली सध्याची माहिती समजून आवश्यक त्या सुविधा पुरवणे समावेशक शिक्षणाचे कार्य ही समजून विशेष गरजा असलेल्या बालकांना शिक्षण प्रवाहात आणणे

कर्णबधिर मुले

- ऐकू बोलू शकत नाहीत शिकवताना मोठे मोठे चार्ट वापरावेत
- प्रत्यक्ष शिकवताना खुणांची पद्धत ओष्टय वाचन कर पल्लवी संपूर्ण संपर्क पद्धतीचा वापर करणे अभ्यासक्रम सामान्य विद्यार्थ्यांना असलेल्या शिकवला जातो मात्र अभ्यासक्रमाची अंमलबजावणी करताना शिक्षकाने पुढील कार्य नीतीचा अंगीकार करणे गरजेचे पाठयांशाचे अध्यापन करताना दृकश्राव्य साधनाचा वापर उदाहरणार्थ आकृती चित्र मृत ऊर्ध्व शीर्ष प्रक्षेपक उर्फ प्रक्षेपक संकेत शब्द हावभाव व्हिडिओ इत्यादी
- मधून मधून प्रश्न विचारणे ज्यातून मालकाला की पदग्रहण होत आहे याच्या प्रत्याभरण मिळते प्राथमिक स्तरावर कर्णबधिर बालकांच्या शब्दलेखन व बोलण्याकडे लक्ष श्रवण यंत्र उपलब्ध करून द्यावे संगणक साहित अनुदेशन उपयुक्त ठरेल ऐतिहासिक स्थळे प्रसिद्ध ठिकाणी माहिती देणारी ठिकाणे दाखवावीत
- स्वर व्यंजनांचे उच्चार ज्ञान होण्यासाठी जवळ बसून आरशाचा वापर करून उच्चार सुधारण्यास सांगावे यासाठी स्पीच थेरपी चा वापर शब्द वाक्य भाषा वाढण्यास मदत खेळातून शिक्षण भाषिक

खेळ ओठांच्या हालचालींवरून शब्द ओळखणे चित्रांवरून शब्द ओळखणे शब्द मधील शब्द ओळखणे शब्द संख्या वाढल्यानंतर छोटी वाक्य तयार करण्यास शिकवणे शिक्षण मुक्त व्यवसाय संभाषण खेळ प्रशिक्षण गोष्टी बालगीते प्रशिक्षण व्यवसायातून भाषेचा पाया घातला जातो वरच्या वर्गात भाषा वाढीसाठी व वाचेत प्रगती होण्यासाठी

- ❖ संभाषण वाचन व लेखन कालांतराने या दही प्रगती झाल्यावर सर्वसाधारण शाळेच्या अभ्यासक्रमास सुरुवात अभ्यासाबरोबरच संगीत खेळ व्यवसाय रंगकाम मानवी मूल्यांचे शिक्षण सहली वगैरे तून सर्वांगीण विकास शिक्षण पद्धती पद्धती हातांच्या खुणा व चेहऱ्यावरील हावभाव यांना प्राधान्य करपल्लवी हातांच्या आकारांनी निराळी अक्षरे दर्शवली जातात म्हणजेच प्रत्येक विशिष्ट हस्त चिन्हे दिली जातात
- ❖ मौखिक पद्धत आपले विचार वाचेद्वारे मांडण्यास प्रोत्साहन दिले जाते सातत्याने बोलल्याने त्याला उठायच्या हालचाली चेहऱ्यावरील हावभाव वरून भाषा कळते.
- ❖ संपूर्ण संपर्क पद्धत यात खुणा कर पल्लवी व वाचा या सर्वांचा अंतर्भाव क्यूड स्पीच बोटांच्या शास्त्रीय हालचालीवर आणि त्यांच्या निरनिराळ्या स्थितीवर या बोटांच्या हालचालीतून शब्दातील अक्षरे तयार केली जातात व बरोबर बोलले जाते.

शारीरिक दृष्ट्या अपंग बालकाचे शिक्षण

सांधे स्नायू हाडे यामध्ये निर्माण झालेल्या दोषामुळे हात-पाय या अवयवांच्या हालचालीवर व कार्यशील अतेवर येणाऱ्या मर्यादा म्हणतात ज्या व्यक्ती एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी सहज जाऊ शकत नाहीत त्यांची हाडे सांधे स्नायू मस्तिष्क त्यांच्या कार्यावर त्याचा परिणाम दिसतो तसेच पॉली व पोलिओ व अन्य कारणांनी त्यांचे हात किंवा पाय बधीर झालेले असतात त्यांना शारीरिक दृष्ट्या अपंग असे म्हणतात

शारीरिकदृष्ट्या अपंग बालकांचे शिक्षण 1987 पासून अपंग मुलांची शिक्षणाची इतर सामान्य शाळांमध्ये सुरुवात झाली शारीरिक अपंग मुलांचा मेंदू सक्षम असतो त्यामुळे ती काही सुविधा दिल्यास सामान्य मुलांबरोबर शिकू शकतात खर्च शासन करते एनसीआरटी अपंगांच्या शाळेत कार्य करणाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण देण्याचे कार्य करते 1986 च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात अपंगांच्या शिक्षणाकडे विविध शिफारशी करून लक्ष केंद्रित केले शारीरिक व मानसिक अपंगांना सामान्य विद्यार्थ्यांप्रमाणे शिक्षण घेण्याची संधी देणे गंभीर अपंग आहेत त्यांच्यासाठी जिल्ह्यामध्ये वस्तीगृह असलेल्या निवासी शाळा उघडणे अस या शिफारशी शैक्षणिक धोरणात केले आहेत अस्थीव्यंगाचे प्रकार लुळे लंगडे हातपाय तुटलेले

अनेक अवयवांचा लकवा

पाय वाकडा

हात वाकडा मणक्यातून वाकलेले असणे.

शारीरिक अपंगत्वाची कारणे

पोलिओ हाडांचा क्षयरोग, संधिवात, अपघात, हाडांचा कॅन्सर, जीवनसत्वाचा अभाव, पाठीच्या मणक्याला मार, जन्मजात व्यंग, लकवा, मेंदूचा पक्षाघात

शारीरिकदृष्ट्या अपंगांसाठी शाळेने करण्याचे भौतिक सुविधा शाळेचा परिसर अडथळा विरहित असावा शाळा प्रवेशासाठी उतरण असावी भिंतीवर कठाडे असावेत पिण्याच्या पाण्याची टाकी असावी वर्ग तळमजल्यावर असावेत स्वतंत्र आसन व्यवस्था असावी फरशी गुळगुळीत नसावी शौचालय सुविधा योग्य असावी वर्गखोली आकाराने मोठी असावी वर्गाला उंबरठा नसावा शाळेपर्यंत येण्यासाठी वाहनांची सोय असावी अपंगांची साधने ठेवण्यासाठी जागा असावी

शारीरिक दृष्ट्या अपंग मुलांसाठी शैक्षणिक कार्यक्रम मनोरंजक पद्धतीचा वापर शिकण्यास प्रोत्साहन द्यावे कृतीयुक्त सहभाग घ्यावा अडचणी विचारून अध्यापन करावे वर्गात आरामशीर बसण्याची व्यवस्था करावी अभ्यासाकडे वेळोवेळी लक्ष द्यावे इतर मुले थट्टा करणार नाहीत याची काळजी घ्यावी

हुशार विद्यार्थ्यांना सहकार्य करण्यास सांगावे शैक्षणिक साधने वर्गात ठेवण्याची व्यवस्था करावी

खेळात भाग घेण्यास प्रोत्साहन द्यावे आत्मविश्वास वाढवून न्यूनगंड कमी करावा.

प्रश्न

- समावेशित शिक्षणाची गरज आणि उद्दिष्ट स्पष्ट करा
- अंध आणि मूकबधिर मुलांच्या साठी मुलांच्यासाठी शिक्षणाच्या पद्धती विषद करा.
- मानसिक दृष्ट्या आणि शारीरिक दृष्ट्या अपंग मुलांना शिक्षण प्रवाहामध्ये कशा पद्धतीने आणता येऊ शकेल याची चर्चा करा

घटक क्रमांक तीन समावेशीत शाळा

समावेशित शिक्षण समावेशी शाळेतील भौतिक सुविधा सुविधेचा अर्थ आणि संकल्पना स्पष्ट करणे

समावेशी शिक्षणामध्ये भौतिक सुविधा समजावून देणे आधुनिक काळातील समावेशित शिक्षणाची भूमिका समजून घेणे समावेशित वर्गाचे व्यवस्थापन आणि संघटन याची संकल्पना समजून घेणे विशेष बालकांच्या साठी विशेष शिक्षण कसे देता येऊ शकेल याची चर्चा करणे

अ.अर्थ भौतिक सुविधा मानवी सुविधा अपंगत्व कडे बघण्याचा दृष्टिकोण दृष्टीकोण

ब. समावेशित शाळेतील भौतिक सुविधा

क.समावेशीत शाळांची आधुनिक काळातील भूमिका

ड. समावेशित वर्गाचे संघटन आणि व्यवस्थापन

इ. विशेष बालकांची साठी विशेष शिक्षण

अ. सर्व प्रकारच्या बालकांचा विचार करणारी शाळा सर्व विद्यार्थी शैक्षणिक प्रवाहात सामील करण्यासाठी प्रयत्न करणारे शाळा सर्व विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक हक्क अबाधित ठेवणारी शिक्षणाच्या प्रक्रियेत सर्व विद्यार्थ्यांचा सहभाग घेणारी अध्ययन कृतीच्या विविधतेवर भर देणारी विविध प्रकारच्या गरजा असणाऱ्या बालकांचा आनंदाने स्वीकार करणारी शाळा विशेष बालकांसाठी आवश्यक सोयी सुविधांनी युक्त शाळा

सामान्य शाळा आणि समाविष्ट शाळा यातील फरक

शाळेतील प्रवेश सामान्य विद्यार्थ्यांना प्रवेश विशेष विद्यार्थ्यांना प्रवेश

प्रवेशाची अट पहिली प्रवेशासाठी सहा वर्षीय मुलांच्या क्षमता व गरजा लक्षात घेऊन प्रवेश

अध्यापकांची कौशल्य सामान्य विद्यार्थ्यांना शिकवण्याची कौशल्य शिक्षकांना विशेष प्रशिक्षण देऊन शिक्षण अभ्यासक्रमात लवचिकता आकृतिबंध व पद्धती ठरलेली त्यांच्या क्षमतेनुसार पदर बदल अध्यापन पद्धती सामूहिक असते वैयक्तिक अध्यापनावर भर दिला जात नाही. सामूहिक शिक्षणाबरोबरच वैयक्तिक पण

शिक्षण पद्धती विषय केंद्री विद्यार्थी केंद्रित उदाहरणार्थ अंध मुलांना विणकाम त्यांच्या क्षमतेनुसार इत्यादी

भौतिक सुविधा सामान्य विद्यार्थ्यांसाठी विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांसाठी पुरवल्या जातात.

शालेय वातावरण सामान्य विद्यार्थ्यांचे अध्ययनासाठी पूरक असणाऱ्या मुलांच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी अनुकूल मूल्यमापन सर्व विद्यार्थ्यांसाठी समान प्रकारचे मूल्य विद्यार्थ्यांच्या व अक्षमतांचा विचार करून मूल्य

समावेशित शाळेतील घटक शिक्षक मुख्याध्यापक विशेष शिक्षक पालक मदतनीस वैद्यकीय तज्ञ शासकीय अधिकारी व्यवसायिक शाळेतील कर्मचारी वर्ग स्वयंसेवी संस्था

शक शिक्षक प्रत्यक्ष संबंध वर्गातील वैविध्यपूर्ण वैशिष्ट्य असणाऱ्या बालकांशी त्यांच्या गरजा अध्ययनात येणाऱ्या समस्या त्याच मनी झालेली संशोधने अध्यापनाच्या पद्धती इत्यादी संबंधी माहिती मिळवावी लागते

विशेष शिक्षक विशेष बालकांचे बुद्ध्यांक निश्चित करणे पालकांना येणाऱ्या अडचणींचे निराकरण विशेष बालकांना शिक्षित करण्यासाठी तज्ञ आता मिळवलेला मार्गदर्शन सूचना देण्यासाठी उपयोगी

पालक पालक सभेत आपल्या सूचना मांडली पालकांनी शिक्षकांची सातत्याने संपर्कात राहावे पालकांनी घरी वैयक्तिक मार्गदर्शन करावे अध्ययनाला प्रेरणा कोणताही न्यूनगंड न बाळगता आपल्या बालकांच्या सर्वांगीण विकासासाठी तत्पर

वैद्यकीय तज्ञ बालकाच्या अपंगत्वाचे निदान केल्यावर प्रमाणपत्र देणे

मानसोपचार तज्ञ, ऑक्युपेशनल थेरपिस्ट, वाचा विकार तज्ञ, ऑडिओ लॉजीस्ट, आहारतज्ञ, मेंदू तज्ञ

अपंगत्वकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन

पहिला टप्पा - दुर्लक्ष तिरस्कार

दुसरा टप्पा -धार्मिक दृष्टिकोन

टप्पा - प्रबोधन

चौथा टप्पा - एकात्मिक दृष्टिकोन

पाचवा टप्पा - सकारात्मक दृष्टिकोन

सहावा टप्पा - समावेशक शिक्षण

संपूर्ण वर्ग दृष्टिकोनाची वैशिष्ट्ये अध्ययन वातावरण शिक्षक सहकार्यात्मक व परस्परांचा आदर करणारे वर्गामध्ये विविधतेचे स्वागत बालकांचा उत्साहाने स्वीकार वर्ग वातावरण भावनिक शारीरिक व सामाजिक दृष्ट्या सुरक्षित मुले प्रत्येक कृतीमध्ये उत्साहाने सहभागी

ब. समावेशित शाळेतील भौतिक सुविधा शासनाने विकलांग व्यक्ती अधिनियम तयार केला असून त्यानुसार या मुलांना समान संधी अधिकारांचे संरक्षण अपंगांसाठी अडथळा विरहित परिसर निर्मिती ही संकल्पना कार्यान्वित केली या अधिनियमाच्या कार्यवाहीमुळे अपंग मुले शिक्षणासाठी घराबाहेर पडू लागली आहेत अपंगत्वाच्या प्रकारानुसार खालील प्राथमिक सुविधा शाळेमध्ये असणे गरजेचे अंध मुलांसाठी भौतिक सुविधा पांढरी काठी 1/3 भाग लाल रंगात ,आवाजाची, घंटीची, फोल्डिंग करता येणारी, आवाजाच्या काठी मध्ये यांत्रिक उपकरणे त्यामुळे खाच खळग्यांची कल्पना आधीच येते.

- ❖ शाळेचा परिसर मुख्य प्रवेशद्वाराला बीपर
- ❖ परिसर सपाट
- ❖ वाटेत दगड खडे नकोत
- ❖ शाळेच्या प्रवेशद्वारापासून वर्गापर्यंत गवताचा पट्टा
- ❖ शालेय आकार
- ❖ उठावदार लिखाणाच्या पट्ट्या
- ❖ हाताच्या उंची इतक्या अंतरावर वर्गखोली
- ❖ स्वच्छतागृहे
- ❖ वाचनालय
- ❖ पिण्याचे पाणी यावर ब्रेल पट्ट्या लावावेत

वर्ग टेबल-खुर्ची अशी व्यवस्था ब्रेल पाटी पुस्तके यांचा संशय घ्यावा खेळाचे मैदान गवताचे लोन खेळण्यासाठी आवाजाची चेंडू विशेष बॅट बुद्धिबळ पट ब्रेलपत्ते बोलके घड्याळ यांचा वापर

विशेष शिक्षणाची गरज व महत्त्व बालकांच्या वैयक्तिक विकासासाठी विविध संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी उपयुक्त शिक्षण विद्यार्थ्यांना त्यांच्या क्षमतांचा विकास करण्यासाठी आवश्यक शिक्षणाच्या समान हक्कांची अंमलबजावणी करण्यासाठी गरजेचे सर्वसामान्य वर्ग प्रणालीचा फायदा विशेष गरजा असलेल्या बालकांना होत नाही म्हणून वेगळ्या प्रकारची व्यवस्था राष्ट्र विकासात योगदान देण्यासाठी शिक्षणाची गरज विशेष शाळेत एकाच प्रकारची मुले असल्याने या बालकांना भावनिक आधार

प्रश्न

समावेशी शाळेतील भौतिक सुविधा विस्ताराने स्पष्ट करा.

आधुनिक काळातील विशेष शाळेची भूमिका स्पष्ट करा.

समावेशी समावेशित वर्गाचे संघटन व व्यवस्थापन कसे कराल

विशेष बालकांसाठी शैक्षणिक सुविधा स्पष्ट करा

References

1. An scow, m,(1994) special need & the classroom : UNENSCO Publication

2. Heward, W.L (1998) Exceptional children, Chicago : meril phiplishing co.

3. Panda K.C. (2002) Education of exceptional children : New Delhi Vikas publication house pvt. Ltd.

घटक 4 समावेशक शाळेमधील शिक्षकाची भूमिका

उद्दिष्टे

- समावेशी शिक्षकाची गुणवैशिष्ट्ये समजून घेणे
- समावेशित वर्गाला आकार देताना शिक्षकाची भूमिका कशी असावी याबाबत चर्चा करणे
- समावेशी शाळेमध्ये अध्यापन करत असताना समावेशी शिक्षकांने प्रशिक्षण कसे द्यावे याबद्दल माहिती समजून घेणे
- समावेशित शाळेतील शिक्षक प्राचार्य आणि विद्यार्थी यांना मार्गदर्शन आणि समुपदेशनाची गरज स्पष्ट करणे.

समावेशक शिक्षकाची गुणवैशिष्ट्ये

- शाळेतील शिक्षकांचे अध्यापन विषय
- तत्वज्ञान
- सकारात्मक वातावरण निर्मिती
- लवचिकतेचा स्वीकार
- अध्यापनाचे मूल्यमापन
- निरंतर अध्ययनार्थी
- एकतानता प्रस्थापित करणे

समावेशित शाळेतील शिक्षकाची गुणवैशिष्ट्ये

- प्रभावी संवाद कौशल्य
- लवचिक
- सहनशीलता
- विनोदी वृत्ती
- उपक्रमशीलता
- संशोधन वृत्ती
- नियमितपणा
- सहानभूती व समतोल वृत्ती

- ❖ समानता उत्साही सकारात्मकता

क. सर्व समावेशीत वर्गाला शिक्षण देताना शिक्षकाचे शिक्षण

- ❖ शिक्षक प्रशिक्षित असणे गरजेचे सेवा पूर्व व सेवांतर्गत सेवा पूर्व प्रशिक्षण ही सामान्य शिक्षक प्रशिक्षण व विशेष शिक्षक प्रशिक्षण असे दोन प्रकारचे विशेष प्रशिक्षण बालकाच्या विशेष गरजांनुसार कोर्सची रचना उदाहरणार्थ कर्णबधिर मुलांसाठी यांचे शिक्षक प्रशिक्षण अंध मुलांसाठी चे शिक्षक प्रशिक्षण
- ❖ सेवांतर्गत प्रशिक्षण समावेशी शाळेतील अध्यापन करण्यासाठी चा आत्मविश्वास वृद्धिंगत करणे गरजेचे या प्रशिक्षणामध्ये शिक्षकांना आपला वर्ग समावेशक कसा करायचा वर्गातील अध्ययनार्थी च्या वैविध्यपूर्ण गरजांची पूर्तता कशी करावी याचे प्रशिक्षण गरजेचे कृती आधारित अध्ययन पद्धतीचा वापर केंद्रित अध्यापन पद्धतीचा वापर व बालकेंद्री दृष्टीकोनाचा स्वीकार करून सामान्य शाळेतील शिक्षक हा समाविष्ट शिक्षक बनू शकतो

सेवांतर्गत प्रशिक्षण या मध्ये खालील बाबींचा समावेश असावा

- ❖ गुणवत्तापूर्ण अध्यापनासाठी व्यावसायिक ज्ञानाच्या विकासावर भर द्यावा.
- ❖ नाविन्यपूर्ण अध्ययन अध्यापन कार्य आणि तिची ओळख करून ठेवून त्याच्या वापराचे प्रशिक्षण देणे वर्गातील बालकांच्या वैविध्यपूर्ण गरजांनुसार तत्कालीन बदलाबाबत माहिती देणे
- ❖ अध्यापन कौशल्यांचा वापर समावेशित वर्गात वापरासाठी प्रोत्साहित करणे आदर्श शिक्षकांचा नमुना सादर करणे वैविध्यपूर्ण पालकाच्या प्रतिसादास सकारात्मक उत्तरे देण्याबाबत मार्गदर्शन करणे
- ❖ समावेशक शाळेतील विविध पाठाचे आयोजन करणे
- ❖ विविध गरजा असणाऱ्या बालकाच्या वर्तन वैशिष्ट्यांची माहिती देणे
- ❖ शाळेतील अध्यापनासाठी आवश्यक दृष्टिकोन विकसित करण्यासाठी मार्गदर्शन
- ❖ समावेशित वर्ग अध्यापनासाठी वापरावयाची साहित्य बाबत विषयावर सखोल माहिती देणे
- ❖ समावेशित शिक्षणाची तत्वे शिक्षकांमध्ये रुजवण्यासाठी कार्यक्रमाचे आयोजन
- ❖ शिक्षक प्रशिक्षणाचे पुनरावलोकन करून त्यामध्ये आवश्यक बदलासाठी सूचना
- ❖ समाजातील सर्व घटकांचा समावेशीत शाळेमध्ये सहभागासाठी कार्यनिती सुचवणे
- ❖ कृतीयुक्त अध्ययन वातावरण निर्मितीसाठी वर्गामधील रचने संबंधी मार्गदर्शन करणे.

ड. सर्वसमावेशक शिक्षक-विद्यार्थी व प्रचार यांसाठी मार्गदर्शन व समुपदेशन शिक्षकांसाठी मार्गदर्शन व समुपदेशन अपंग बालकांचे अडचणी समजावून घेणे अपंग बालकांना प्रेम सहानुभूती

प्रोत्साहन शाबासकी द्यावी सर्व विद्यार्थ्यांना समान वागणूक द्यावी शैक्षणिक दृष्ट्या कमतरता असणाऱ्या बालकांना विशेष सहाय्य करावे असमायोजित विद्यार्थ्यांना ओळखून त्यांना समुपदेशकाकडे पाठवावे.

शिक्षकांचे स्वतःचे मानसिक आरोग्य चांगले असावे कर्णबधिर बालकांनी श्रवण यंत्र लावले की नाही हे पाहावे वर्गातील बैठक व्यवस्था विशेष गरजा असणाऱ्या बालकाचा विचार करून करावी.

मुख्याध्यापक व शाळेची भूमिका शाळेचे वातावरण अध्ययनासाठी प्रेरणादायी राहील याची काळजी घ्यावी शाळेच्या कामकाजात शिक्षक व विशेष पालकांना सहभागी करून घ्यावे

- ❖ विशेष बालकांना मार्गदर्शन व समुपदेशन यासाठी योग्य यंत्रणा उभारावी
- ❖ विशेष बालकांची वेळच्यावेळी आरोग्य तपासणी करावी
- ❖ विद्यार्थ्यांसाठी अभ्यासक्रमात लवचिकता करावी
- ❖ अभ्यासपूरक कार्यक्रमांचे आयोजन करावे
- ❖ पालक शिक्षक संघाची स्थापना करावी
- ❖ या मध्ये अपंग बालकाच्या पालकांचा समावेश असावा अपंग विद्यार्थ्यांच्या गंभीर स्वरूपाच्या समस्येबाबत पूरक सेवांशी संपर्क साधावा
- ❖ येणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी शाळेच्या प्रवेशद्वाराजवळ वर्गाला उतरंड बांधावी अपंग विद्यार्थ्यांना सोयीचे होईल असे शौचालय तयार करावे
- ❖ पायाने विकलांग विद्यार्थ्यांचा वर्ग तळमजल्यावर असेल अशी व्यवस्था

पालकाची भूमिका

- ❖ आपल्या पालनाच्या आवश्यक गरजा पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करावा
- ❖ पाल्याचे अवास्तव लाड करू नयेत
- ❖ पाल्याला भावनिक दृष्ट्या सुरक्षितता द्यावी.
- ❖ आपल्या अपंग पाल्यावर छोट्या छोट्या कामांच्या जबाबदाऱ्या द्यावेत
- ❖ स्वतःच्या इच्छा आकांक्षा पालकांनी आपल्या पाल्यावर लादू नये
- ❖ घरातील वातावरण प्रेमळ व सहकार्याचे असावे

प्रश्न

- ❖ समावेशीत शिक्षकाची गुणवैशिष्ट्ये स्पष्ट करा समावेशी शाळेमध्ये अध्यापन करत असताना वर्गाचे नियोजन करताना शिक्षकाची भूमिका स्पष्ट करा
- ❖ समावेशित शाळेमध्ये काम करणाऱ्या शिक्षकांचे प्रशिक्षण कोणत्या पद्धतीचे असावे?